

Татяна Илиева

Кирило-Методиевския научен център
при Българската академия на науките
София, България

Езикова култура

ЗА ЕДНА ТЕРМИНОЛОГИЧНА УПОТРЕБА НА ДУМАТА *СВИДЕТЕЛ*

В Български тълковен речник срещу думата **свидетел** са дадени следните значения:

Свидетел м и **свидетелка** ж 1. Човек, който е присъствал при дадено събитие, случка, произшествие, очевидец. *Свидетел съм на важни събития* 2. юр. Лице, което е извикано да даде показания пред съда. *Разпит на свидетелите*. 3. Близко на младоженците лице, в чието присъствие и с чийто подпис става сключването на граждански брак.

Освен тези си значения думата има и още една терминологична употреба в палеославистиката и старобългаристиката, по-специално в текстологията и критиката на текста – ‘Ръкопис, който дава определени сведения за епохата, в която е възникнал.’

Сред специалистите в тази сфера на науката съществуват известни разногласия относно правилността на този израз в българския език. Някои смятат, че става дума за несвойствена на нашия езиков усет употреба на *pomen agentis* с наставка **-тел** под влияние на западните езици (срв. терминологичната употреба на англ. *witness*, нем. *Zeuge*) и препоръчват да се използва думата *свидетелство*.

Дали обаче в този случай наистина става въпрос за чуждоезиково влияние? Тук ще изтъкнем няколко довода в подкрепа на противоположното становище – че подобен семантичен развой на думата е напълно съобразен с особеностите на нашия език и не е в разрез с неговите норми:

1. Ако се обърнем към историята на българския език, ще открием, че още в старобългарски най-продуктивните наставки, с които се образуват *pomina agentis* (**-ъннкъ** и **-ъць**), имат двойко значение. С тях се произвеждат и *pomina instrumenti* с инвариантна семантика ‘нещо, което служи/предназначено е за назованото в мотивиращата основа на думата’: *пчуръпальннкъ* ‘черпак’, *свѣщъннкъ/свѣтнльннкъ* ‘лампа’ (Цейтлин/Tsejltin 1986: 145), *рыльць* ‘кирка’ (Микл), *рыскаръ* ‘мотика’ (Ваклинов, Николов/Vaklinov, Nikolov 2002: 240). А щом тази възможност е налице при суфиксите с висока продуктивност, няма причина тя да не съществува или поне да е потенциално заложена и при наставките с по-ниска производителност като **-тель**, дори и да няма засвидетелствани конкретни примери за това в откъслечните данни за езика от този период.

2. Подобни примери за инструментална семантика на някои от дериватите на агентивните суфикси се намират не само в старобългарски език, но и в днешните диалекти, например **везарка** ‘игла за везба’, **клопотар**, **хлопатар** ‘звънец за добиче, хлопка’, **коловозник** ‘коларски път’, **поводник** – ‘въже на оглавник’, **варилник** ‘голям котел’ (БЕР) и т.н.

3. Същото можем да видим и в съвременната научно-техническа терминология, например **проводник**, **поялник**, **четец**, **секач**.

4. В диахронен план се откриват случаи, в които една и съща дума в стария език е означавала *pomen agentis*, а в съвременния развива семантика на *pomen instrumenti*, например *воуднльннкъ* ‘монах, който буди братята монаси от сън’ и **будилник** ‘часовник със звънец за събуждане’; *пнсьць* ‘човек, който пише или преписва нещо’ (Срезн.), **писец** ‘заострената

пишеща част на всеки прибор за писане' (БТР); **държател** 'владетел' (СС), държател 'приспособление, устройство за захващане, закрепване, държане на нещо' (БТР). Нещо повече, в този случай езикът е стеснил семантичния периметър на първоначално многозначната дума, съвместяваща и двете употреби (*nomen agentis* и *nomen instrumenti*), като агентивният смисъл е поет от сродни думи, произведени чрез други наставки (писател, писар).

5. В синхронен план също могат да се дадат многобройни примери за полисемия при имена на дейтели, която възниква на базата на метафоричен пренос 'nomen agentis/лице → nomen instrumenti/предмет': **приемник₁** 1. Лице, което приема и продължава известна работа, дейност, служба; 2. Кръстник; **приемник₂** Радио- или телевизионно устройство, което превръща радиовълните в звук или образ; **къртач** 1. Човек, който кърти, 2. Машина за къртене; **говорител** 1. Лице, което говори, 2. Високоговорител; **учител** 1. Човек, който преподава знания, обучава, 2. в състава на словосложението **самоучител** – Учебно пособие за самостоятелна подготовка.

6. Що се отнася до самия суфикс **-тел**, с него в съвременния български език се образуват много термини с инструментално значение. Биха могли да се приведат примери от най-различни области на науката: матем. делител, множител, числител, знаменател; хим. разредител, окислител, оцветител, техн. двигател, усилвател, предпазител, превключвател, смесител, нагревател; биол. дразнител и пр. Голяма част от тези специални думи са новообразувания в езика. В други случаи обаче терминологичното значение се развива в семантичния периметър на съществуваща вече общоупотребима дума на базата на метафоричен пренос 'nomen agentis/лице → nomen instrumenti/предмет', срв. **носител** 1. агентивно *Носител на Нобелова награда*, 2. инструментално *Информационен носител* (флопи, CD, DVD). Именно такъв е случаят и с коментирания тук текстоложки термин **свидетел**.

7. Същият семантичен развой се наблюдава и при термините от чужд (предимно от латински език) произход – суфиксите за образуване на *nomina agentis* произвеждат и *nomina instrumenti*, срв. трактор, курсор, детектор, ескалатор, пасатор; фр. визьор, асансьор и т.н. Изнесените по-горе факти обаче сочат, че при българското словообразуване от този тип не може да се говори за калкиране на чужди образци. Касае се за аналогични, възникващи независимо един от друг процеси в отделните езици.

От всичко казано дотук става ясно, че семантичното развитие на думата **свидетел** в посока от *nomen agentis* към *nomen instrumenti* въз основа на метафоричен пренос лице → предмет е напълно закономерно и не противоречи на нормите на българския език. Следователно тя може да се употребява в дискутираното тук терминологично значение. Що се отнася до използването на думата **свидетелство** в горепосочения смисъл, бихме казали следното: дори и да възприемем двете думи като равностойни терминологични дублети, по логиката на езиковата икономия пак би трябвало да предпочетем по-кратката и лесна за изговор дума.

✉ Татяна Илиева,
ilieva_tatyana@abv.bg